

Трачук Т. А.,
канд. філол. наук

УДК 007: 304: 070: 001.8(477) "19"

Наукова багатовекторність професора Б. І. Чернякова

У статті йдеться про основні напрями наукової діяльності професора Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, доктора філологічних наук, академіка Академії наук вищої школи України Бориса Івановича Чернякова.

Ключові слова: Б. І. Черняков, зображальна журналістика, журналістикознавство.

В історії розвитку українського журналістикознавства науковий спадок Б. І. Чернякова займає окрему, певною мірою особливу, сторінку. Вона містить сотні його дослідницьких робіт різних тематичних напрямів. Але в усій багатовекторності наукових праць ученого, без сумніву, найяскравішими є його глибокі, всебічні дослідження проблем історії і теорії зображальної журналістики.

Без перебільшення можна сказати, що розробленню цієї теми Б. І. Черняков присвятив все своє свідоме життя, починаючи зі шкільних років, коли захопився звичайним фотографуванням, удосконалюючи це ремесло і поглиблюючи знання про нього, коли працював фотографом у Крелевецькому (на Сумщині) районному побуткомбінаті, навчався на відділенні фототехніки Республіканського заочного технологічного технікуму та особливо коли почав друкувати свої фотознімки у крелевецькій районній газеті (наприклад, за 1968–1969 рр. надрукував їх близько п'яти десятків, хоча був лише позаштатним автором цього часопису) [1, с. 10–11].

Більш глибоко почав вивчати технологію виготовлення фотографії для газети (тематика, постановка кадру, серійність тощо), працюючи завідувачем відділу редакції районної газети (1971–1972), освоюючи журналістський фах в Одеській вищій партійній школі (1972–1976) [2].

А за наукове осмислення фотографії, як основного виду зображальної журналістики, взявся, працюючи вже викладачем фахової дисципліни з історії, теорії і практики вітчизняної та закордонної преси, а також фотосправи у тій самій Одеській ВПШ (1976–1980). Саме тоді з'явилися перші наукові публікації Б. І. Чернякова, визначилися в основному його підходи до розроблення ще зовсім не дослідженої на той час теми історії і теорії зображальних (образотворчих) форм журналістики.

Навчаючись в аспірантурі на факультеті журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1980–1983), молодий науковець основні зусилля в дослідженні традицій і досвіду ілюстративного оформлення преси спрямовує на вивчення друківаних видань минулого. У 1983 р. Б. І. Черняков захистив кандидатську дисертацію на тему «Становлення зображальної публіцистики в дожовтневій більшовицькій газеті». Ця перша в історії українського журналістикознавства масштабна і цілісна дослідницька робота такого напрямку цікава, зокрема, тим, що автор чітко сформулював суть понять «зображальна журналістика», «зображальна публіцистика» і ввів їх у науковий обіг. У дисертації розглянуто основні гносеологічні та історичні передумови використання зображальних публікацій, простежено їх еволюцію в історії преси, проаналізовано роль фотоілюстрацій та всього художньо-зображального матеріалу на газетних шпальтах, що дає чітке уявлення про взаємодію, взаємодоповнення різних публіцистичних (як зображальних, так і вербальних) засобів.

Високо оцінюючи цю роботу, тогочасний завідувач кафедри теорії і практики радянської преси факультету журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, доктор філологічних наук, професор Д. М. Прилюк відзначив твердий характер, цілеспрямованість та наполегливість у роботі свого аспіранта: «Довелось бачити, з якого впертістю і наполегливістю переборювалися труднощі збору фактичного матеріалу, надзвичайно розсіяного по багатьох виданнях і архівосховищах. Виконання такого трудомісткого дослідження в стислі строки аспірантської підготовки вимагало наполегливості від дисертанта. Він добре володіє сучасними методами пошуку і узагальнення інформації, ерудований. На всіх етапах роботи над темою можна було бачити високу культуру дослідницької діяльності» [3, с. 54]. Саме така на-

полегливість, такий стиль роботи над науковими дослідженнями були притаманні Б. І. Чернякову завжди.

Продовжуючи розроблення теми зображальної журналістики, він результати своїх пошуків систематично публікував у різних фахових виданнях, у вітчизняних і закордонних часописах, виносив на обговорення багатьох наукових конференцій, що проводилися у Києві і в інших університетських містах України. Більше п'ятдесяти праць, статей і монографій, зазначеної тематики було опубліковано науковцем у період його роботи над докторською дисертацією. Автор з'ясував як історичні аспекти предмета свого дослідження, так і його теоретичні основи, багато уваги приділяв фотографічному ілюструванню преси, еволюції технологій ілюстрування періодичних та книжкових видань, основам і поетиці зображальної журналістики та публіцистики, багатьом іншим проблемам обраної теми.

Найвищим успіхом дослідницького сходження Б. І. Чернякова в цьому науковому напрямі стала його докторська дисертація «Зображальна журналістика в друкованих засобах масової інформації (від виникнення до середини ХІХ ст.)», блискучий захист якої відбувся у грудні 1998 р.

Авторитетні журналістикознавці, зокрема А. Москаленко, Г. Почепцов, В. Різун, П. Федченко, М. Феллер, В. Здоровега, В. Лизанчук, В. Шкляр та ін., під час обговорення дисертації відзначили, що Б. І. Черняков, ставши автором термінів, які позначають предмет його дослідження, по суті першим оцінив цей предмет як таке явище, що має свою історію, яку треба вивчати, і повинне мати свою теорію, яку треба створити. У дисертації чітко визначено зміст цього явища, суттєві ознаки, сформульовано методологічну базу й методику, здійснено спробу створення цілісної генезисної моделі зародження, розвитку і функціонування зображальної журналістики від її виникнення і до середини ХІХ ст. [3]. Робота виконана на стику таких наук, як історія й журналістика, теорія публіцистики й семіотика, філософія й мистецтвознавство. Дисертант, зокрема, доказово розкрив генезу публіцистичних форм зображення, ним введено до наукового обігу матеріали аналізу сотень ілюстрованих видань – історично систематизованих і теоретично типологізованих, – досвід яких потрібний для сучасної журналістської науки і практики. Це ґрунтовне, оригінальне, багато в чому новаторське дослідження посіло поважне місце в українській науці і слугує цінним джерелом знань як

для науковців, практиків, так і для всіх, хто цікавиться журналістикою [3, с. 34].

Схвальні відгуки ця фундаментальна робота Б. І. Чернякова отримала і від учених-журналістикознавців з Московського, Санкт-Петербурзького, Ростовського, Білоруського та багатьох українських університетів.

Наприкінці 90-х і упродовж 2000-х рр. Б. І. Черняков продовжив розвивати цей вектор своєї діяльності, досліджував різні напрями широкої теми зображальної журналістики, регулярно публікуючи праці в наукових виданнях та готуючи на основі власних розробок тексти лекцій для студентів.

У цей період його цікавило багато тем історичного плану, результати вивчення яких були покладені в основу десятків статей, наприклад: про становлення ранньої ілюстрованої періодики, про вплив еволюції технологій ілюстрування на розвиток художнього оформлення видань, про Тараса Шевченка як ілюстратора-початківця, про ілюстрування альманахів в Україні (20–50 рр. ХХ ст.) та інші.

Серйозну увагу дослідник приділив і розгляду теоретичних питань цієї тематики, наприклад, цикл його статей було присвячено аналізу методів дослідження зображальної журналістики, її формотворення, типології жанрів, зображально-виражальних засобів фотографії тощо.

Одночасно він розвивав ще один важливий вектор своїх наукових уподобань – сферу бібліографічної систематизації багатьох тематичних напрямів, зокрема літературознавства, краєзнавства, а найбільше – у журналістикознавства.

Практично весь час, вільний від читання лекцій студентам Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Інституту екранних мистецтв імені Івана Миколайчука та філологічного факультету Маріупольського державного університету, він проводив у бібліотеках. Серед його колег навіть ходив своєрідний напівжартівливий вислів: Черняков і бібліотеки – нерозлучні друзі, саме в книгозбірні він і створив себе як ученого, педагога, публіциста, бібліографа [4, с. 21].

Для нього було святом душі працювати з книгами, ознайомлюватися з новими надходженнями в бібліотеки, поповнювати стоси бібліографічних карток у власній домашній книгозбірні, готувати різноманітні бібліографічні покажчики, довідники, посібники.

Фахівці вважають такі його роботи справжніми шедеврами жанру, адже кожна з них, що починалася розлогою статтею з обраного предмета, була оригінальним, глибоким за змістом

дослідженням, а далі йшла системна подача віднайдених автором джерел.

Цей вектор наукової діяльності Б. І. Чернякова становлять три десятки бібліографічних праць. Кілька з них стали особливо цінними для журналістикознавців, які вивчають історію і теорію вітчизняної преси, це, зокрема, покажчик дисертаційних робіт з журналістики (2000), в якому проілюстровано, як творився фаховий потенціал учених у цій галузі науки, як зростала кількість дослідників масовокомунікативних процесів; бібліографічний покажчик журналістикознавчих публікацій у серіальних виданнях Київського університету імені Тараса Шевченка (1999); покажчики змісту «Вісника Київського національного університету» за 1993–2002 рр. (2003) та фахових видань Інституту журналістики за 1993–2003 рр. (у співавторстві з І. Забіякою та В. Різуном) (2004); бібліографічний покажчик джерел досліджень періодичних видань учнівської і студентської молоді України XIX – початку XX ст. (2004); покажчик окупаційної і легальної періодичної преси в Україні 1941–1944 рр. (2005) та низка інших.

Науковець чимало зробив і для інформаційного забезпечення журналістикознавчих досліджень у галузі зарубіжної журналістики, створивши у співавторстві з О. Мелещенком ретроспективний бібліографічний посібник «Засоби масової інформації зарубіжних країн» (2004), який вміщує джерела, що дають уявлення про історію та основні напрями розвитку ЗМІ країн Азії, Америки, Африки, Австралії, Океанії та Європи.

У науковому спадку Б. І. Чернякова – бібліографічні праці з різних видів людської творчості: з графіки у періодиці і книзі, з фотомистецтва, щодо маловідомих і призабутих книг України тощо.

Доволі показовою для розуміння творчого характеру Б. І. Чернякова є його багаторічна робота над створенням біобібліографічного довідника, що висвітлює життєвий і творчий шлях видатного українського перекладача, літературознавця, лексикографа Миколи Лукаша (земляка Б. Чернякова з м. Кролевець). Цю роботу він розпочав у 1999 р., спочатку підготувавши й опублікувавши у 2004 р. три окремих, за роками – 1955–1988, 1988–1998, 1999–2004, покажчики джерел про життя і творчість Миколи Лукаша й четвертий – його творів і перекладів за 1953–2004 рр., а також дайджест його прижиттєвих публікацій, і закінчив у 2007 р. виданням ґрунтовного дослідження «Микола Лукаш. Біобібліографічний покажчик. 1953–2005».

Це видання було високо оцінене в колах журналістикознавців та літературознавців. Один із дослідників наукової творчості Б. Чернякова

В. Садівничий писав: «Гортаючи й учитуючись, знайомлячись і пробігаючи сторінками цієї академічної праці Бориса Чернякова, дивуєшся працездатності автора і його старанню перелопатити значний за обсягом матеріал: тисячі джерел у багатьох бібліотеках України і закордону, тисячі сайтів Інтернету» [5, с. 106]. Корпус джерел цього бібліографічного покажчика становить понад 4600 позицій, які укладено в три частини: «Твори і переклади», «Про Миколу Лукаша» та «Допоміжні покажчики».

Крім бібліографічних довідників, Б. Черняков присвятив своєму знаменитому землякові майже десяток окремих видань і багато статей, які опубліковано у фахових наукових збірниках та громадсько-політичних журналах, у газетах.

Предметом його літературознавчих і бібліографічних досліджень також стала творчість ще кількох письменників із рідного Кролевеця – Олекси Грищенка, Панаса Кочури, Миколи Осипенка і Пилипа Рудя. Крім того він уклав краєзнавчу бібліографію Кролевеччини, надав професійну допомогу у створенні енциклопедичного довідника «Сумщина в іменах».

Доволі цікаву роботу Б. І. Черняков підготував і видав 2006 р. – книгу «Сосюра В. Вона пішла. Цикл віршів: Спроба реконструкції». Це видання він відкрив своєю статтею «Голос ув'язненого серця», у якій повідав про трагедійно-ліричний цикл віршів, написаних Володимиром Сосюрою наприкінці листопада – на початку грудня 1949 року, саме в ті тривожні дні, коли поет намагався визволити з-під арешту свою дружину Марію Гаврилівну, кинуту до в'язниці провокаторами з держбезпеки.

Чимало віршів з цього своєрідного поетичного щоденника Володимира Сосюри читачі побачили вперше завдяки дослідницькій праці Б. І. Чернякова, якому вдалося виявити у колишніх компартійних архівах важливі документи, що, зокрема, проливають світло на обставини арешту дружини поета, ліричної героїні його поезій [6, с. 27–28].

«Таке явище в українській науці, як Борис Черняков, є явищем з великої букви», – зі щирим захопленням висловився його молодший колега Іван Забіяка [7, с. 32].

І дійсно, векторів наукових зацікавлень видатного вченого було стільки, що здавалося, тут діє згуртований, глибоко відданий своїй справі колектив сподвижників.

За 30 років наукової і педагогічної роботи на факультеті та в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка він пройшов усі щаблі фахового зростання, від асистента до професора, завідувача кафедри електронних видань і

медіадизайну, розробляв і читав багато нормативних навчальних курсів, здебільшого з історії, теорії і практики журналістики, її зображальних видів, зокрема з фотожурналістської спеціалізації та з комп'ютерної журналістики. Його перу належить багато монографій, текстів лекцій, навчально-методичних розробок.

Борис Іванович був ученим секретарем Науково-методичної комісії з журналістики Міністерства освіти та науки України (1999), академіком Академії наук вищої школи України, обирався членом її президії (2001–2005), виконував обов'язки академіка-секретаря відділення масової комунікації АН ВШ України, був членом редколегій низки журналістичних видань і книжкових серій, членом спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій [2].

Багато зусиль він доклав до організації науково-практичних конференцій з питань фотожурналістики, був одним із ініціаторів створення Спільки фотохудожників України, тривалий час входив до її керівництва, брав активну участь у роботі Національної спілки журналістів України.

Завдяки своїй активній життєвій позиції, твердому творчому характеру, багаторічній наполегливій дослідницькій праці Б. Черняков залишив нам у спадок велику кількість розробле-

них наукових тем, однією з найголовніших серед яких є історія, теорія і практика зображальної журналістики, що стала самостійним розділом журналістичознавства, окремою галуззю системи засобів масової інформації.

1. Черняков Б. Я твій робкор назавжди // Наукові читання Інституту журналістики. На пошану Б. І. Чернякова. – К., 2006. – Вип. 6. – С. 9–11.

2. Наукова діяльність професора Б. І. Чернякова [Електронний ресурс]. – URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1647>.

3. Довкруг проблем зображальної журналістики: Журналістичознавці про наукову творчість Бориса Чернякова // Зображальна журналістика: проблеми теорії і методології дослідження; Вип. 4 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; укл. і наук. ред. В. В. Різун. – К., 2006. – Вип. 4. – 87 с.

4. Святовец В. Багатовекторність педагогіки професора // Наукові читання Інституту журналістики. На пошану Б. І. Чернякова. – К., 2006. – Вип. 6. – С. 20–24.

5. Садівничий В. О. Цінне джерело для майбутніх досліджень // Філологічні трактати. – СумДУ, 2009. – № 1. – С. 104–107.

6. Ярмиш Ю. Багатогранність таланту дослідника // Наукові читання Інституту журналістики. На пошану Б. І. Чернякова. – К., 2006. – Вип. 6. – С. 24–28.

7. Забіяка І. Дотик до секретів професора Чернякова // Наукові читання Інституту журналістики. На пошану Б. І. Чернякова. – К., 2006. – Вип. 6. – С. 31–33.

Подано до редакції 01. 10. 2014 р.

Trachuk Tetyana. Scientific multi-vector nature of Professor B. I. Chernyakov

The article deals with the main directions of scientific activity of Borys Chernyakov – Professor of the Institute of Journalism of National Taras Shevchenko University of Kyiv, Doctor of PhD, the member of the Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: B. I. Chernyakov, fotojournalism, journalism studies.

Трачук Т. А. Научная многовекторность профессора Б. И. Чернякова

В статье идёт речь об основных направлениях научной деятельности профессора Института журналистики КНУ имени Тараса Шевченко, доктора филологических наук, академика Академии наук высшей школы Украины Бориса Ивановича Чернякова.

Ключевые слова: Б. И. Черняков, изобразительная журналистика, журналистическое ведение.

